
<https://doi.org/10.15407/fd2020.01.037>
УДК 165.62

Роман КОБЕЦЬ, кандидат філософських наук,
науковий співробітник відділу філософії культури, етики та естетики,
Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України,
01001, Київ, вул. Трьохсвятительська, 4
kobets70@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8730-4653>

ЕКЗИСТЕНЦІЙНЕ ПОНЯТТЯ НАУКИ У ФУНДАМЕНТАЛЬНІЙ ОНТОЛОГІЇ МАРТИНА ГАЙДЕГЕРА

Автор досліджує специфіку тематизації феномену науки та наукової раціональності у фундаментальній онтології Мартина Гайдегера. Предметом аналізу є орієнтація на науковість, характерна для «раннього» етапу Гайдегерового мислення, наступність та відмінність осмислення «науки» і природи «теоретичної настанови» як предмета феноменологічної інтерпретації трансцендентальної феноменології Е. Гусерля. Особливу увагу приділено специфіці гайдегерівської експлікації екзистенційного поняття науки на протизвагу панівній логіко-епістемологічній традиції філософії науки, що наполягає на вкоріненості тематики предметної сфери й теоретичної настанови в універсально-онтологічному вченні про різновиди буття суцього (регіональні онтології), та претензії фундаментально-онтологічного проекту на статус своєрідного «науковчення», яке обґрунтовує апріорні онтологічні передумови конкретних наук. Предметом окремого вивчення стають специфічно гайдегерівська тематика експлікації вкоріненості первинної наукової орієнтації у сфері донаукового досвіду, що артикулює себе в так званих «основопоняттях», та пояснення споглядально-наявності парадигми теоретичного знання як модусу, похідного від первинної орієнтації вжитку підручного суцього як феноменально-засадничого ґрунту повсякденного досвіду.

Ключові слова: наука, науковість, буття, суще, онтологія, регіональна онтологія, онтика, предметна сфера, екзистенція, основопоняття, теоретична настанова, повсякденність, підручність, наявність.

Філософія Гайдегера і наука — тема, яка на перший погляд є щонайменше сумнівною, адже саме гайдегерівське мислення стало ледь не символом антипросвітництва, ірраціональної романтичної поетичності та емансипації від будь-яких вимог науковості. Воно ніби символізує остаточний крах гегелівського ідеалу філософії як завершеної науковості, апогею започаткованого

Цитування: Кобець, Р. (2020). Екзистенційне поняття науки у фундаментальній онтології Мартина Гайдегера. *Філософська думка*, 1, 37—51. <https://doi.org/10.15407/fd2020.01.037>

у ХІХ столітті процесу емансипації раціональності позитивних наук (орієнтованих на емпіричні факти) з телеологічних пут метафізики, у прямо протилежній формі, що піддає сумніву новоевропейську орієнтацію на розбудову філософії як науки. Саме в антинауковій настанові багато хто вбачає сутність мислення Гайдегера.

Утім, Гайдегерове осмислення співвідношення філософії та науки не є однозначним і набуває різних тлумачень в різні періоди його творчої роботи. «Ранній» Гайдегер, власне філософування якого формувалося під впливом особистого спілкування з Генрихом Рикертом та Едмундом Гусерлем, а також опосередкованого, через сумлінне студіювання його праць, з Вільгельмом Дильтаєм — людьми, яких важко запідозрити у нелюбові та зверхньому ставленні до «наук», ще цілковито перебуває у парадигмі «орієнтації на дослідження», тобто науковості. Сумнівність орієнтації на науковість як одного із засадничих недоліків «Буття і часу» та загалом свого мислення періоду фундаментальної онтології Гайдеггер визнає набагато пізніше, лише у середині 30-х років.

Ми спробуємо довести, що сам задум фундаментальної онтології є нічим іншим, як новою спробою розбудувати наукову філософію шляхом прояснення її екзистенційно-онтологічних засад. У цих доктринальних межах Гайдегер, звісно, спробував переосмислити і «науковість як таку». Втім, у цьому він ще залишався у «мейнстрімі» творчості своїх учителів: Дильтаєа, котрий намагався методично експлікувати специфіку «наук про дух» і тим самим радикально розширити уявлення про наукову раціональність, які зводилися до панівної математично-природознавчої парадигми, та Гусерля, котрий від простого адепта просвітницького ідеалу «філософії як строгої науки» еволюціонував до провісника трансцендентально-феноменологічної реформи європейських наук, що має спасти культурну традицію Заходу від неминучого краху.

Феноменологія та екзистенційно-онтологічне поняття науки

Згадка про Гусерля не випадкова, адже Гайдегер періоду «Буття і часу» саме феноменологію вважає суттю як філософії, так і науковості. Радикальні зміни, яких при цьому зазнає саме поняття «феноменології» в Гайдегеровому тлумаченні, потребують спеціального розгорнутого дослідження. Втім, для аналізу «науковості» у творчості раннього Гайдегера достатньо двох ключових понять Гусерлевої феноменології. Перше з них — «самі речі». Для Гайдегера орієнтація на «самі речі» є «сіллю» як феноменології, так і науковості як такої.

Принцип «до самих речей», який у Гусерля означав відмову від звернення до попередніх філософських схем тлумачення тієї чи іншої даності (на противагу популярному наприкінці ХІХ століття гаслу «Назад до Канта») на користь її безпосереднього схоплення (що є продовженням просвітницької інтенції на емансипацію пізнання від авторитетів), мав характер попередньої заборони, критичного ставлення до звичних підходів, некритично запозиче-

них у інших, привнесених «з-зовні», певних конструктів, своєрідних стереотипів, які «замілюють око», наперед задають ракурс сприйняття та внеможливають бачення «самих речей». Вправність феноменолога полягає саме в умінні методично та послідовно «виводити з гри», нейтралізувати такі упредження. Цю позицію поділяє й Гайдегер: «Титул «феноменологія» втілює максимум, яка... може бути сформульована: “до самих речей!” — на противагу усім вільно ширяючим конструкціям, випадковим знахідкам, запозиченням будь-яких лише позірно доведених концепцій, проти надуманих питань, які впродовж поколінь випиналися як “проблеми”» [Heidegger, 1986: S. 27–28].

Якщо застосувати цю логіку розгляду до такої речі, як «наука», то насамперед слід відмовитися від усього, що дотепер знали про науку та вважали за «науковість», а надто від спроби мислити «науку як таку» шляхом рефлексії над нинішнім станом розвитку наукового пізнання та його організації. Ми «не повинні визначати науковість..., наперед беручи іншу науку як еталон очевидності доказів та строгості понять» [Heidegger, 1970: S. 14]. Вочевидь, Гайдегер має на увазі не лише, перефразовуючи Ніцше, перемогу природничо-наукового методу над наукою. «Філософське розуміння науки не набувається від простого прийняття, фактично випадкового, заданого нею поділу дисциплін в його простому, технічному, робочому розмежуванні, аби згодом над поєднаними ззовні різноманітними дисциплінами надбудувати “загальне” поняття. Радше поза даними фактичними підрозділами слід знову встановити, чи відповідає цей поділ вимозі, яка випливає із сутності даної науки, та якою мірою ця фактична організація відповідає ідеї науки, що визначена її позитивністю» [Heidegger, 1970: S. 16].

Феноменологічне або філософське осягнення науковості передбачає, що у своїй методичній та поняттєво-категоріальній розбудові науковість не має орієнтуватися на якісь привнесені «принципи наукової раціональності», а повинна скеровуватися лише самопоказуванням тих «речей», які є її предметом (становлять її феноменальну, змістовно-виявлену «позитивність»). «Система понять, властива... [певній науці] може вирости лише з неї самої. Їй не потрібно вдаватися до запозичень з інших наук, аби помножити й посилити свої докази, так само як не слід намагатися розширити та виправдати [специфічне ставлення до свого предмета], залучаючи результати інших наук» [Heidegger, 1970: S. 21].

Послідовне проведення принципу самопоказування, на думку Гайдегера, виводить феноменологічне осягнення феномену «науки» далеко за межі результатів її осмислення Гусерлем. Так, ще у вступі до «Буття і часу» (параграф 4) автор, не вдаючись до прямої цитати, наводить Гусерлеве визначення науки з другого тому «Логічних досліджень» та висловлює незгоду з ним. «Наука загалом може бути визначена як сукупність взаємозв'язків обґрунтувань істинних положень. Ця дефініція і неповна, і не охоплює науку в її сенсі. Науки як способи поведінки людини мають спосіб буття цього сущого (Dasein)» [Heidegger, 1986: S. 11].

Суть Гайдегерових заперечень у тому, що засновник феноменології обмежується логічним виміром науки — «сукупність взаємозв'язків ... положень». Між тим, наука є справою, якою займається певна істота (людина, Dasein), що має певну мотивацію, тобто робить це «заради-чогось». Поки ми не з'ясуємо, заради-чого та як Dasein «займається» наукою, її осягнення не буде повним (тобто таким, що вичерпно охоплює всі аспекти «науковості») та не схоплюватиме сенс наукового пізнання, що є нічим іншим, як можливістю Dasein. Останнім реченням Гайдегер вказує, в якому горизонті слід тематизувати феномен науки: буття Dasein. Як одна з можливостей Dasein наука має той самий спосіб буття, що й це суще. А, як відомо, способом буття Dasein є екзистенція. Тим самим Гайдегер формулює відмінну від логіко-епістеміологічної парадигми програму розгляду науки в екзистенційно-онтологічній перспективі, або в горизонті специфічного різновиду буття Dasein. На сторінках «Буття і часу» цей підхід буде схарактеризований як орієнтований на здобуття «екзистенційного поняття науки».

Власне рефлексією над природою науковості займається філософія як стратегія феноменологічного прояснення «самих речей», а конкретні методи пізнання і поняття, в яких відбувається теоретична артикуляція, мають бути випрацьовані з огляду на конкретно-змістову специфіку відкритої предметності. «Позитивна наука... потребує філософії лише в тому, що стосується її науковості. Як наука... кориться вимозі, щоб її поняття були застосовними та співмірними тому сущому, яке їй належить витлумачити» [Heidegger, 1970: S. 17]. Інакше кажучи, філософія має гарантувати адекватність конкретно-наукової раціональності тій специфічній відкритості, яка притаманна «речам», що утворюють предметну сферу відповідної науки. По тому, як філософія забезпечує належний характер прояву певного сущого, «до гри вступає» наука, котра є нічим іншим, як «...опредметненням, яке поняттєво виявляє», а її роль зводиться до «обґрунтувального розкриття того чи того наявного і вже певним чином розкритого сущого» [Heidegger, 1970: S. 18].

Наука, аби відбутися як така (як онтика, що експлікує суші характеристики сущого), потребує наперед відкритого поля власної предметності. «До сфери онтичних наук належить наявне суще, яке певним чином вже розкрито, ще до будь-якого розкриття його наукою» [Heidegger, 1970: S. 16]. Однак звідки наука отримує таку «попередню розкритість» того сущого, суші характеристики якого вона пізнає, і що задає той напрям, горизонт, в якому вона експлікує ці характеристики?

Останнє питання є надзвичайно важливим, адже «відмінність між окремими позитивними науками щоразу відповідає тому особливому підходу, за якого наука орієнтується на певну царину сущого» [Heidegger, 1970: S. 15]. Інакше кажучи, одне й те саме суще може бути водночас предметом дослідження різних наук, залежно від того, на що націлена їхня увага. Приміром, таким сущим, як людина, можуть займатися анатомія, фізіологія, історія, психопатологія, етнографія тощо, тобто сукупність сущого, залежно від під-

ходу до його експлікації, постає множиною предметних полів конкретних онтичних наук. «Всесвіт суцього може стати... полем висвітлення та окреслення певних предметних царин» [Heidegger, 1986: S. 9].

Інстанцією, що наперед розкриває суще та скеровує специфічний підхід до його осягнення, Гайдегер вважає донауковий досвід. «... Об'єктивація того, що стає їхнім [наук. — *Р.К.*] предметом, відбувається лише в тому напрямку, в якому воно продовжує донаукову настанову, що вже існує стосовно цього суцього» [Heidegger, 1970: S. 19]. Саме в донауковому, повсякденному досвіді відбувається первинне розкриття суцього та орієнтація в підході до нього, які й здійснюють засадниче окреслення позитивно-наукової сфери.

«Розкриття» для Гайдегера має характер виявлення або до-теоретичної артикуляції буття (*ε* та *як*) певного суцього (предметного *що*). Тобто та чи інша сфера суцього, що є предметом конкретної позитивної науки, є нічим іншим, як певним різновидом буття відповідного суцього. Для позначення дисципліни, яка спрямована на теоретичну експлікацію буттєвих характеристик суцього (його *ε* та *як*), Гайдегер вживає поняття «онтологія», що, на відміну від «онтики», тематизує суцї характеристики суцього (його властивості як множину предметних *що*). Конкретний різновид буття суцього, на відміну від іншого його типу, утворює певну «регіональну онтологію», або ж такий різновид буття суцього охоплює собою певну сферу останнього (множину конкретно суцїх). Поняття регіональної онтології є другим суттєвим концептуальним запозиченням Гайдегера з гусерлівської трансцендентальної феноменології.

Розкриття буттєвої специфіки того чи іншого суцього, або регіональна онтологія і є тим, на чому засноване предметне поле конкретної науки. Сама ж регіонально-онтологічна «стратифікація» відбувається в до-науковому, до-теоретичному, до-поняттєвому або імпліцитному розумінні (або досвіді з певним типом попередньої витлумаченості буття, специфічного як суцього). «Будь-яке суще розкривається лише завдяки попередньому, хоча й не пізаному, до-поняттєвому розумінню того, чим є відповідне суще і яким воно є. Онтичне тлумачення як таке постає, насамперед, на онтологічному ґрунті, зазвичай прихованому» [Heidegger, 1970: S. 23].

Регіональна онтологія (як спосіб самовиявлення суцього в його бутті) і є тією феноменальною основою, що становить позитивність конкретної науки. Саме з регіональною буттєвою специфікою суцього й повинна зіставляти свою раціональність (поняття, методи, напрямки, способи дослідження) конкретна позитивна наука. З цієї перспективи вона постає як «обґрунтовальне розкриття завжди замкненої у собі сфери суцього або буття заради самої розкритості. Будь-якій предметній царині, відповідно до характеру і способу буття її предметів, притаманний певний різновид можливого виявлення, увірогіднення, обґрунтування та поняттєвого карбування пізнання, яке таким чином формується» [Heidegger, 1970: S. 28].

Це дає підстави експлікувати три онтологічні передумови науки як такої:

1. Вже відкрите суще є в певному вигляді наперед можливою цариною теоретичного опредметнення і запитування.

2. Наявне *positum* вже наперед відкрите для певного донаукового доступу чи підходу, що дозволяє виявити специфічну предметність цієї галузі та спосіб буття відповідного сущого, яке до будь-якого теоретичного розуміння перебуває розкритим, хоча й не в явленому та пізнаному вигляді.

3. «...Цей донауковий підхід до наявного сущого (природа, історія, господарство, простір, число) вже прояснений та скерований певним, хоча й не поняттєвим, розумінням буття. Позитивність може змінюватися відповідно до предметності даного сущого, способу його буття, способу донаукового розкриття цього сущого та приналежності цієї розкритості до наявного» [Heidegger, 1970: S. 25].

Основопоняття — джерела онтологічної визначеності наукових сфер

Однак постає цілком слушне запитання: яким чином у до-науковому розумінні відбувається первісне розкриття буття сущого (імплицитна регіональна онтологія), у чому воно фіксується, аби згодом стати предметом конкретної позитивної науки? Гайдегер дає відповідь: «Наукове дослідження здійснює вирізнення та першу фіксацію предметних сфер наївно та у чорновий спосіб. Розроблення царини в її засадничих структурах уже певним чином виконано донауковим досвідом і тлумаченням кола буття, в якому окреслено саму предметну царину. «Основопоняття» (*Grundbegriffe*), що постають таким чином, виявляються найближчими орієнтирами для першого доінститутивного розкриття царини» [Heidegger, 1986: S. 9].

Саме в основопоняттях, таких як «життя», «природа», «бог», «душа», відбувається до-теоретична специфікація різних різновидів буття сущого та його регіонів. Нехай «вирізнення та фіксація» предметних сфер, порівняно з біологією, фізикою, теологією та психологією, як онтично-позитивними науками, тут відбувається «наївно та в чорновий спосіб», інакше кажучи, несистемно і без належної орієнтації, сама наявність основопонять повсякденної до-наукової мови є умовою можливості їх подальшого дослідження. А дослідження як «поняттєво-оприявлювальне опредметнення» вже оперує первісною розкритістю та особливою орієнтацією до-теоретичного розуміння буттєвої сфери того сущого, яке є предметом відповідної науки.

Основопоняття розкривають феноменальну цілісність певного регіону сущого, в адекватному підході до тематизації якого науки випрацьовують власний поняттєво-категоріальний апарат. «... Пояснення засадничих понять, якщо його виконувати правильно, ніколи не тлумачить і не визначає ізольовані одне від одного поняття самі по собі, аби згодом, як фішки, розставити їх по належних місцях. Будь-яке пояснення через засадничі поняття має бути спрямоване саме на те, щоб охопити і згодом вже постійно мати

на увазі вихідну цілісність первинно замкненої буттєвої сутності, до якої сходять усі засадничі поняття» [Heidegger, 1970: S. 18]. Буттєва специфіка того чи іншого регіону суцього і є тією інстанцією, яка критично оцінює адекватність відповідного наукового інструментарію. Так, «засадничі поняття фізики знаходять свій вихідний ґрунт, втілення головних внутрішніх можливостей та вищу істину в онтології природи» [Heidegger, 1970: S. 20].

Як підсумок, можна стверджувати, що головними функціями основопонять є первинне розкриття певної буттєвої сфери, або регіону суцього, що згодом стає предметом конкретно-наукового пізнання, і відкриття та орієнтація в його феноменальній цілісності. Ці функції, як первинні, передують конкретно-науковій роботі (дослідженням) і є їхніми онтологічними підвалинами. Саме вони, а не накопичення позитивних результатів утворюють суть науковості. «...Треба знов і знов доводити до усвідомлення, що ці онтологічні засади ніколи не можуть бути гіпотетично виведені з емпіричного матеріалу, що вони, навпаки, завжди вже “присутні” навіть тоді, коли емпіричний матеріал ще просто збирають. Те, що позитивне дослідження цих засад не бачить та приймає їх за samozрозумілі, не є доказом того, що вони не лежать в основі й є не в більш радикальному сенсі проблематичними, ніж здатна бути такою будь-яка теза позитивної науки» [Heidegger, 1986: S. 50].

«Прогрес наукового пізнання», на думку Гайдегера, також має безпосередній стосунок до основопонять. «...Власний прогрес [дослідження] полягає не так у накопиченні результатів та їх збереженні у “підручниках”, як у запитуванні про засадничу облаштованість певної царини, що переважно вимушено реагує на таке дедалі більше пізнання предметів. Власний “рух” наук розгортається у більш-менш радикальній та прозорій для них самих ревізії засадничих понять. Рівень розвитку наук визначає міра їхньої готовності до кризи власних засадничих понять. У таких іманентних кризах наук відношення позитивно досліджувального запитування до запитуваних речей саме стає хитким» [Heidegger, 1986: S. 9].

Інакше кажучи, в процесі свого розвитку (накопичення емпіричних позитивностей) наукове дослідження, яке від початку є уможливленим та зорієнтованим тим розумінням буття суцього, що артикульоване в основопоняттях, ставить під сумнів самі ці основопоняття. Така криза основопонять вимагає переосмислення того, що ми маємо на увазі під згаданими основопоняттями «життя», «природа», «бог», «душа» та ін. Це проблематизує імпліцитне розуміння буттєвої специфіки регіону суцього, що є тематичним полем відповідної онтичної науки. Виникає потреба прояснити це імпліцитне розуміння, перетворити його на предмет теоретичної специфікації. Це означає: «піддати критиці» зміст основопонять.

Однак, що має скеровувати таку «критику», на що слід орієнтувати її? «Основопоняття — це визначення, в яких об’єктна царина, що лежить в основі всіх тематичних предметів, досягає попередньої зрозумілості, яка спрямовує усе позитивне дослідження. Отже, автентичного увірогіднення

та “обґрунтування” ці поняття набувають лише в такому ж попередньому наскрізному дослідженні самої предметної царини. Позаяк кожну з цих царин отримано зі сфери самого сушого, таке попереднє дослідження, що створює засадничі поняття, означає ніщо інше, як тлумачення цього сушого на облаштованість його буття. Таке дослідження має передувати позитивним наукам...» [Heidegger, 1986: S. 10].

Завдання «автентично увірогіднити та обґрунтувати» основопоняття приводить до необхідності «витлумачити суще на облаштованість його буття» або до чіткої постановки онтологічного питання, яке з необхідністю «має передувати позитивним наукам». Однак силами та концептуальними засобами самої онтичної науки цього, вочевидь, не досягнути. Наука, яка перебуває в парадигмі «позитивності» (пізнавальної орієнтації на факти як суші характеристики сушого), не здатна «трансцендувати себе». Онтологічна проблематика принципово недоступна онтичній орієнтації наукової раціональності.

Виконати це завдання, за Гайдегером, покликана філософія. «...Філософське пізнання лише тоді може стати значущим і плідним для позитивної науки ... коли воно зіштовхується з основопоняттями науки в нетрях проблематики, що виросла із позитивного осмислення нею онтичних зв'язків своєї сфери, і коли воно піддає сумніву відповідність засадничих традиційних понять тому сушому, яке становить його тему, виходячи з вимог своєї науки, залишаючись у колі власного наукового запитування, ніби на межі своїх засадничих понять, воно може знову звернутися до питання про вихідну буттєву облаштованість того сушого, яке має залишитися предметом і стати оновленим. Питання, що постають на цьому шляху, методично переростають самі себе, позаяк те, на що вони спрямовані, є суто онтологічно доступним і таким, що може бути визначеним» [Heidegger, 1970: S. 22]. Тим самим філософія набуває статусу своєрідного «науковчення» — ще одна паралель із трансцендентальною феноменологією Гусерля.

Фундаментальна онтологія як науковчення

Утім, роль філософії як науковчення — радикальне обґрунтування апіорних передумов наук, у випадку Гайдегера — буттєво-регіональної специфікації того сушого, що становить предмет тієї чи іншої науки, та відповідного розроблення концептуальності, докорінно відрізняється від поширеного на початку ХХ століття погляду на співвідношення філософії та науки. На той час домінував погляд, що філософія не повинна обґрунтовувати науку. Наука є доконаним фактом, місія ж філософії — з'ясувати, як зорганізоване наукове пізнання, якими методами наука досягає істини. Інакше кажучи, роль філософії була зведена до методичної саморефлексії та осмислення організації наукових досліджень. Таке розуміння ролі філософії автор «Буття і часу» іронічно характеризує як «...”логіку”, що шкутильгає за науками й випадковий стан тієї чи іншої з них досліджує на предмет її “методу”» [Heidegger, 1986: S. 10].

Насправді ж, за Гайдегером, філософія має закладати онтологічні підвалини онтичних наук. «Таке основоположення наук ... є продуктивною логікою в тому сенсі, що ніби випереджальним стрибком вступає до певної буттєвої царини, вперше розкриває її в облаштованості її буття та подає здобуті структури до розпорядження позитивних наук як прозорі орієнтири для запитання» [Heidegger, 1986: S. 10]. Місія філософії – шляхом тематизації змісту основопонять окреслити буттєву облаштованість певного суцього, розбудовуючи тим самим певну регіональну онтологію як позитивне предметне поле конкретно-наукового пізнання. Точніше, філософія має конститутивно обґрунтувати регіонально-онтологічну специфіку (особливий характер буття суцього) онтично зорієнтованої науки. А це передбачає універсальну, або трансцендентально-онтологічну роль філософії щодо конкретних регіональних онтологій та радикальну значущість центрального питання про смисл буття. «Однак таке запитання – онтологія у найширшому сенсі... – саме потребує спрямування. ... воно, однак, залишається саме наївним та непрозорим, якщо його пошукування про буття суцього залишає нерозібраним смисл буття загалом. Тому питання про буття спрямоване на апріорну умову можливості не лише наук, що досліджують суще..., а й самих онтологій, що передують онтичним наукам та фундуєть їх» [Heidegger, 1986: S. 11].

Врешті-решт розмірковування над основопоняттями, тематичним полем та орієнтацією позитивних наук і регіональних онтологій, які їх фундуєть, приводить Гайдегера до висновку, що всього цього неможливо досягнути, доки не отримано відповідь на питання про смисл буття (що ми маємо на увазі під «буттям»). «Будь-яка [регіональна. – *Р.К.*] онтологія, навіть якщо вона має, наскільки це можливо, багату й міцно зв'язану категоріальну систему, залишається в основі своїй сліпою та збоченням від самого свого призначення, якщо достатньою мірою не прояснила смисл буття та не сприйняла це прояснення як своє фундаментальне завдання» [Heidegger, 1986: S. 11].

Однак, і це добре розуміє Гайдегер, конкретно-наукова робота не може чекати, доки філософи отримають належну відповідь на питання про смисл буття та системно розбудують множинне поле регіональних онтологій як надійне підґрунтя для позитивних досліджень. За цих умов філософії як універсальній онтології залишається лише функція критичного вивірення та коригування смислу вже здобутих науково-позитивних результатів. «Позаяк позитивні науки і не “можуть”, і не повинні чекати результатів онтологічної роботи філософії, просування дослідження досягатиметься не як “прогресивний рух”, а як поновлення та онтологічно більш прозоре очищення всього онтично відкритого» [Heidegger, 1986: S. 51]. Під цим кутом зору «філософія є формально спрямувальним онтологічним корективом онтичного...» [Heidegger, 1970: S. 21].

Утім, варто пам'ятати, що основопоняття та імпліцитне до-поняттєве схоплення буття або досягнення відкритості всіх регіонів суцього «містяться»

у тому усередненому і непроясненому розумінні, яке є сутнісною визначеністю або буттєвою специфікою певного сушого — Dasein. Dasein є, існує або екзистує так, що воно розуміє буття — як своє (екзистенцію), так і будь-якого іншого сушого. «Усі основопоняття неунікнено містять в собі розуміння буття, яким володіє саме по собі Dasein як таке...» [Heidegger, 1970: S. 19]. Регіональна онтологія Dasein, що експлікує притаманну йому зрозумілість (фактичне, непрояснене, до-поняттєве розуміння цим сушим будь-якого різновиду буття), фактично є умовою можливості всіх інших регіональних онтологій, їхнім фундаментом — або є фундаментальною онтологією.

Фундаментально-онтологічний проект філософії є нічим іншим, як розробленням буттєвого розуміння, яким вже володіє Dasein. Усе інше (інші різновиди буття сушого, суще, зокрема як науково-предметна позитивність) так чи так походять або розкриваються *в* та *через* таке розуміння. «Філософія як вільне запитання чистого Dasein, що спирається саме на себе, відповідно до своєї сутності, неначе має за мету онтологічно обґрунтувати управління всіма іншими... позитивними науками» [Heidegger, 1970: S. 24]. Власне тому розроблення основопонять того чи іншого регіону сушого як підстави предметного поля науки має здійснюватися в герменевтичній перспективі фундаментальної онтології.

Філософія як фундаментальна онтологія тематизує розуміння основопонять, що становлять зміст певної регіональної онтології як предметного поля позитивних наук. Після розкриття онтологічного апріорі (специфічного способу буття) певного регіону сушого стає можливим адекватно випрацювати необхідний інструментарій наукового пізнання і таким чином розробити екзистенційне поняття «науки». «З розробленням основопонять панівної зрозумілості буття детермінуються можливі спрямованості методів, концептуальна структура, релевантна можливість істини та вірогідності, спосіб обґрунтування та доведення, модус обов'язковості та вид повідомлення. Ціле цих моментів конститує повне екзистенційне поняття науки» [Heidegger, 1986: S. 362].

Екзистенційне поняття науки є повним, позаяк не лише охоплює питання її методичної організації, а й забезпечує її онтологічно проясненим розумінням предмета, належною орієнтацією та адекватною концептуальністю, тобто всім тим, чого бракує до повноти розуміння науки у звуженій та однібічній логіко-епістемологічній парадигмі. До того ж екзистенційне поняття науки здатне пояснити її походження з повсякденного, до-теоретичного розуміння, яким володіє будь-яке фактичне Dasein. Окрім цього екзистенційно-онтологічний підхід до феномену науки має дати відповідь на питання, «як формується теоретична настанова як така». Власне остання і становить специфіку наукового досвіду на відміну, приміром, від досвіду естетичного чи практичного.

Що вможливує те, що конкретне Dasein «вирішує» «зайнятися наукою»; що саме в буттєвій (екзистенційній) конституції цього сушого умож-

ливлює теоретичну настанову? «...Розшуковуючи онтологічну генезу теоретичної настанови, ми запитуємо: які екзистенційно-необхідні умови можливості того, що Dasein здатне екзистувати через наукове дослідження, належать до буттєвої облаштованості Dasein» [Heidegger, 1986: S. 357]?

Екзистенційно-онтологічна експлікація теоретичної настанови

Вочевидь, Гайдегера постановка питання про онтологічні передумови теоретичної настанови дуже нагадує відповідні міркування Едмунда Гусерля. Для засновника трансцендентальної феноменології теоретична настанова була умовою можливості доступу до нового типу предметностей (феноменів) як її тематичного поля. Тому Гусерль велетенську увагу приділяв значущості та докладав титанічних зусиль, аби досягти належного методичного забезпечення та прояснення — трансцендентально-феноменологічної редукції, тобто зміни настанови свідомості, зміщення фокусу уваги з предметностей до актів свідомості, в яких вона конститується як така. Власне теоретичну настанову Гусерль вважав радикально протилежною так званій природній настанові, в якій перебуває свідомість і якій притаманна фізикалістська переконаність в існуванні трансцендентних свідомості речей. «Повороту» від природної до трансцендентально-феноменологічної настанови, що здійснюється в редукції, яка є «сіллю» феноменології, Гусерль надавав надзвичайно важливого значення та навіть порівнював його з релігійним наверненням.

Гайдегер в цьому питанні займає іншу позицію. Радикальна відмінність полягає в оцінці повсякденного досвіду. Якщо для Гусерля природна настанова — це насамперед «те, що має бути подолано», аби створити передумови можливості «бачити, розрізняти та описувати феномени», то для автора «Буття і часу» саме усереднена повсякденність є тим місцем, де феномени виявляють себе. Тобто для осягнення «самих речей» відмова від повсякденності не те що не потрібна, а й є шкідливою, позаяк унеможливує доступ до сфери феноменального самовиявлення сушого. Повсякденність, вважає Гайдегер, є первинною стосовно науковості, що є нічим іншим, як онтологічною модифікацією того буття сушого, яке стає нетематично доступним у повсякденності нашого обходження з сущим. Тому екзистенційне поняття науки неможливо здобути без первинного прояснення способу повсякденної відкритості сушого та характеру видозміни розуміння його буття, що відбувається в теоретичній настанові.

Межі й тематичний фокус цієї статті не дозволяють детально прояснити той онтологічний аналіз повсякденності, який здійснено на сторінках «Буття і часу». Як підсумок, можна лише констатувати: способом буття сушого, яке ми зустрічаємо в повсякденності, є «підручність» (*Zuhandenen*). У світлі цього буття суще постає як засіб, спосіб взаємодії Dasein із цим сущим — стурбоване поводження. Світ повсякденності постає як ціле відсилань «для-того-щоб» підручних засобів.

На перший погляд видається, що йдеться про практичну настанову оперування сушим, яку традиційно протиставляють його теоретичному (або очищеному від прагматичних зв'язків) осягненню. Однак Гайдегер наполягає, що не існує ніякого «сліпого» (не спрямованого певним, навіть до-пняттевим розумінням) практичного оперування сушим. Аби суще було відкрите як засіб має бути вже наперед розкритим притаманний йому спосіб буття — підручність, а відкритість ця має характер імпліцитної, або до-тематичної зрозумілості. Інакше кажучи, розумінням пронизане будь-яке «всього лише» практичне використання підручного засобу. Це специфічне «осягнення» практичного обходження повсякденності Гайдегер іменує «угледжуванням» «Поводження із засобом підкоряється багатоскладності відсилань. Вдивляння такого прилагоджування є угледінням» [Heidegger, 1986: S. 69]. Угледіння схоплює певне суще як підручний засіб у множинності відсилань «для-того-щоб» світу повсякденної стурбованості.

З огляду на це завданням стає прояснення того, як відбувається «...“виникнення” теоретичного розкриття із угледжувальної стурбованості» [Heidegger, 1986: S. 356]. Споглядання як характеристика теоретичної настанови є різновидом угледіння. «...Чисте споглядання... виникає через те, що стурбованість утримується від будь-якого орудування» [Heidegger, 1986: S. 357]. При цьому радикальних змін зазнає характер стурбованості від «для-того-щоб» засобу до «незацікавленого споглядання» (Кант). «Стурбованість особливим чином вкладає себе в певне лише-розглядання» [Heidegger, 1986: S. 357–358]. Така зміна стурбованості й угледіння з необхідністю трансформує характер відкритості (буття) того сушого, що стає доступним у межах відповідного підходу. Відбувається «перемикання з угледжувальної стурбованості підручним на дослідження наперед знайденого внутрішньо-світового наявного...» [Heidegger, 1986: S. 357].

Власне, завдяки утриманню себе, лише в разі розглядання як відмови від орудування засобом, стурбоване угледіння відкриває нам не множину відсилань «для-чого» повсякденного світу, а всього лише «наявність» сушого. Завдяки цьому «у нас відкрився новий погляд на зустрічне підручне як наявне» [Heidegger, 1986: S. 361]. Отже, наявність є модифікацією підручності як способу буття первинно розкритого у повсякденності сушого. А наявність як спосіб буття сушого є характеристикою предметів теоретичного споглядання та наукового пізнання. Хоч Гайдегер і припускає, що «підручне також може ставати предметом наукового пошуку та визначення, приміром, коли ми досліджуємо світодовкілля, середовище в контексті історіографічної біографії» [Heidegger, 1986: S. 361], це є радше завданням для майбутньої онтологічно-реформованої науки, ніж результатом рефлексій над актуальним станом історичного пізнання. Тому, як зазначає Гайдегер, «для першої характеристики генези теоретичного підходу ми взяли за основу такий різновид теоретичного осягнення внутрішньосвітового сушого фізичної природи, за якого модифікація буттєвої зрозумілості рівнозначна перемиканню» [Heidegger, 1986: S. 361].

На відміну від гусерлівської «редукції», гайдегерівське перемикання з тематизації підручності сушого на його наявність є модифікацією первинної відкритості сушого у повсякденному світі Dasein і не позбавляється свого зв'язку з «прагматичними аспектами». Адже так само як стурбованість підручним завжди апіорно містить елемент «теорії» – угледіння, так і «споглядання» наявного не вільне від апіорної «вмотивованості»: «...однак споглядання так само вихідним чином є стурбованістю, як і в дії є певне угледіння. Теоретична поведінка є лише спогляданням без угледіння. Споглядання, хоч і є неугледжувальним, все ж не є керованим; свій канон воно формує у методі» [Heidegger, 1986: S. 69]. Інакше кажучи, орієнтація на належний «методизм» наукового пізнання, піклування про адекватність методів отримання позитивних результатів в онтичних науках є нічим іншим, як похідною формою вихідної повсякденної стурбованості.

Однак які наслідки має це конститутивне для науки «перемикання» від угледіння до споглядання, від підручності до наявності? Якщо ми більше не вбачаємо те чи те суще у просторі його впорядкованих відсилань «для-того-щоб», зникає і специфічне місце такого сушого у цілісності зв'язку засобів повсякденної стурбованості. Споглядаючи наявне, ми вимушені «заплющити очі не лише на інструментальний характер зустрічного сушого, а й водночас на... його місце. Воно стає незначущим. Не те щоб наявне загалом втратило своє «місцеположення», але місце стає просторово-часовим-положенням, «точкою світу», яка нічим не відрізняється від будь-якої іншої. Тут закладено, що не лише обмежена світодовкіллям множинність місць підручного засобу модифікується до чистої множинності точок, а й світонавколишнє суще загалом втрачає межі як такі. Темою стає Всесвіт сушого» [Heidegger, 1986: S. 361–362].

Наявне вже не має свого специфічного «топосу», просторовість відсилань підручного перетворюється на простір як безмежне «вмістилище» для сушого, яке локалізоване в ньому у вигляді окремих точок. Утім, ця «безмежність» має відносний характер, вона радше є специфічною демаркаційною лінією, що відмежовує буття цього сушого від завжди якісно визначеної, а отже, обмеженої просторовості підручного. Завдяки такому відмежуванню відбувається розмежування різних регіонів сушого, а отже, й подальше оформлення предметних полів позитивних наук та притаманних їм засобів концептуалізації. «...Однак позбавлення меж перетворюється... на відмежування “царини” наявного. Що адекватніше у панівній буттєвій зрозумілості є зрозумілим буття досліджуваного сушого, артикульованого у своїй цілісності як можлива предметна царина науки в її головних визначеннях, то більш забезпеченою стає конкретна перспектива методичного запитування» [Heidegger, 1986: S. 362].

Власне, весь цей процес «відбувається у» сфері розуміння Dasein, чие буття, як показує аналітичне дослідження екзистенційності, має характер «вкинутаго проекту». Тож наукове пізнання є одним із проектів Dasein. Саме

в межах самопроектування Dasein відбувається тематизація того буттєвого регіону сушого, що стає предметом наукового пізнання. «Науковий проект сушого... дає можливість зрозуміти спосіб буття зустрічного сушого розгорнуто, тобто так, щоб виявити можливі шляхи до чистого відкриття внутрішньосвітowego сушого. Ціле цього проекту, до якого належить артикуляція буттєвої зрозумілості, кероване нею окреслення предметної галузі та розмітка концептуальності, співмірної сушому, ми іменуємо *тематизацією*. Вона має на меті вивільнити внутрішньосвітове суще таким чином, аби воно могло бути «поданим» для чистого відкриття, тобто стати об'єктом. Тематизація об'єктивує. Вона не первинно “покладає” суще, а висвітлює його таким чином, що воно піддається “об'єктивному” запитуванню та визначенню» [Heidegger, 1986: S. 363].

Інакше кажучи, перетворення наявного сушого на об'єкт дослідження, що становить зміст тематизації, уможлиблюється певним проектуванням як систематичним розробленням розуміння буття сушого як такого, що всього лише є у світі, тобто позбавлене повсякденних підручних характеристик. Як саме це відбувається, Гайдеггер ілюструє прикладом «виникнення математичної фізики». «Вирішальним для її формування, — пише він, — є не пріоритет спостереження “емпірії” і не “застосування” математики для визначення природних процесів — але математичний проект самої природи. Цей проект наперед відкриває щось постійно наявне (матерію) та розгортає горизонт для провідної орієнтації на його конститутивні моменти, що визначаються кількісно (рух, сила, місце, час). Лише “у світлі” таким чином спроектованої природи первинно можна віднайти й поставити під регулярно окреслений цим проектом експеримент щось на кшталт “емпірії”. ...Відповідно, взірцевість математичного природознавства полягає не в його специфічній точності та обов'язковості “для будь-якої людини”, але в тому, що тематичне суще розкрито в ньому так, як тільки й може бути розкрито: у випереджальному проекті його буттєвої облаштованості» [Heidegger, 1986: S. 362].

Однак екзистенційно-онтологічний підхід до тематизації науки буде неповним, якщо до кінця не з'ясовані умови можливості того, що Dasein здатне екзистувати способом наукового дослідження, які закладені в самій буттєвій конституції Dasein. На жаль, на сторінках «Буття і часу» ми не знаходимо вичерпного аналізу таких передумов. Подибуємо радше натяк на те, як тематизувально-об'єктивувальна настанова пов'язана із специфічним модусом часування часовості (самопроектування Dasein), а саме із актуальністю (очікуванням). «...Від своїх відкриттів відповідна наука очікує лише розкритості наявного. Це очікування розкритості екзистентно уґрунтоване на рішучості Dasein, через яку воно кидає себе на власну спроможність бути в “істині”» [Heidegger, 1986: S. 363]. Сам Гайдеггер пояснює цю незавершеність екзистенційного поняття науки тим, що такий попередній аналіз може бути вичерпно завершеним лише після отримання відповіді на питання про смисл буття. «...Цілком задовільну екзистенційну інтерпретацію науки вда-

стся, однак, провести лише тоді, коли смисл буття та “взаємозв’язок” між буттям та істиною будуть прояснені, виходячи з часовості екзистенції [Heidegger, 1986: S. 357]. Тематично це мало бути проаналізовано у так і не написаному третьому розділі першої частини «Буття і часу», що був анонсований у передмові до трактату під назвою «Час і буття».

ДЖЕРЕЛА / REFERENCES

Heidegger, M. (1970). *Phänomenologie und Theologie*. Frankfurt a. M.

Heidegger, M. (1986). Sein und Zeit. In: M. Heidegger, *Sein und Zeit*. 16. Auflage. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

Одержано / Received 14.01.2020

Roman Kobets, PhD in philosophy,
Research Fellow at the Department
of Philosophy of Culture, Ethics and Esthetics,
H.S. Skovoroda Institute of Philosophy,
National Academy of Sciences of Ukraine,
4, Triokhsviatytelska St., Kyiv, 01001

EXISTENTIAL CONCEPT OF SCIENCE IN HEIDEGGER'S FUNDAMENTAL ONTOLOGY

The article explores specificities of thematization of science and scientific rationality in Martin Heidegger's fundamental ontology. This analysis focuses on the concept of scientificity, characteristic for Heidegger's "early" line of thought, as well as continuation and divergence of exposition of "science" and the nature of "theoretical attitude" as the subject of interpretation of transcendental phenomenology of E. Husserl. This research places an emphasis on particularity of Heidegger's explication of existential concept of science as opposed to prevailing logico-epistemological philosophy of science, and foundation of thematization of scientific "subject matters" and theoretical attitude upon the universe of ontological understanding of being of entities (regional ontologies). It also focuses on Heidegger's assertion of fundamental ontological projection in a status of a peculiar "science of knowledge", which gives ground for a priori pre-conditions of specific sciences. Separate attention is paid to a specifically Heideggerian approach to explication of the rooting of initial scientific orientation in the sphere of pre-scientific experience, which articulates itself in so called "fundamental concepts", as well as positioning of contemplative 'present-at-hand' paradigm of theoretical knowledge as a derivative modus of a primary use of 'ready-to-handness' as a phenomenological founding basis of everydayness' experience.

Keywords: *science, scientificity, being, entity, ontology, regional ontology, ontics, subject matters, existence, fundamental concepts, theoretical optics, everydayness', present-at-hand, ready-to-hand.*